

CÜNÂGERH

rak değiştirildi ve burada bir darphâne kuruldu; ancak şehrin bu yeni adı da halk tarafından pek kullanılmadı.

1737 yılında nâib-fevcdâr olan Şîr Han Bâbî, aynı yıl Bâbürlü otoritesinin zayıflamasından faydalanarak Cünâgerh'in bağımsızlığını ilân etti, böylece bölgede bir hânedan kurulmuş oldu. Şîr Han Bâbî'nin yirmi yıllık idaresi süresince ülke Maratalar'ın istilasından korundu ve hânedanın hâkimiyeti Kathiavar yarımadasına yayılmaya başladı. Şîr Han Bâbî ölünce tahta oğlu I. Muhammed Mehâbet Han (ö. 1770), ondan sonra da Muhammed Hâmid Han (ö. 1840) geçti. 1806 yılında Baroda'da bulunan İngilizler'in baskısıyla Menâvâdâr ve Mangrol gibi şehirler haraç vermeyi kabul ederek Cünâgerh hâkimiyetini tanıdılar. Ancak ertesi yıl İngiliz Doğu Hindistan Şirketi (The British East India Company) Cünâgerh hânedanlığı ile ilk bağlantısını kurdu ve 1821 yılında da yıllık vergileri hükümdara bırakarak ülkeyi tamamen denetimi altına aldı. 1892'de aynı hânedana mensup Muhammed Resûl Han hükümdar oldu. İleri görüşlülüğüyle tanınan Resûl Han yönetimi süresinde kolej, kütüphane, müze, hastahane, yetimler yurdu yaptırmak gibi çeşitli sosyal faaliyetlerde bulundu ve antik Sûmenât mâbedlerini tamir ettirdi. Cünâgerh, İngiltere'nin yönetimindeki Hindistan'da para basma hakkına sahip birkaç mahallî devletten biriydi ve senelik geliri çok yüksekti. Muhammed Resûl Han 1911 yılında ölünce yerine küçük oğlu II. Muhammed Mehâbet Han geçti; fakat İngilizler tarafından idarî yetkileri elinden alındı ve 1920 yılında ülke bağımsızlığını tamamen kaybetti. 1943'te İngilizler Serdârgerh ve Bântveh gibi civardaki bazı yerleşim bölgelerini idarî bakımdan buraya bağladılar. Cünâgerh 1947 yılındaki bölünme sırasında Pakistan Devleti'ne bırakıldıysa da aynı yılın kasım ayında mahallî yöneticilerin direnmelerine rağmen Hint askerleri Cünâgerh'e girdiler, son Cünâgerh nevvâbi ailesini alarak Karaçi'ye göç etti; 1960'ta orada öldü. 1947'den sonra bir süre Bombay mahallî idaresine bağlanan Cünâgerh her ne kadar Birleşmiş Milletler yıllıklarında Hindistan ile Pakistan arasında henüz anlaşma sağlanamamış yerlerden biri olarak gösterilmekteyse de bugün Gucerât eyaletine bağlanmış halde Hindistan birliği içinde yer almaktadır.

Cünâgerh, Rackot'u Verâval'a bağlayan yol üzerindedir. Şehrin en önemli ta-

rihî yapıları geçmiş hükümdarlarla âlim ve şeyhlere ait türbelerdir. Mahmud Begarâ tarafından yaptırılan cami halen mevcut olup en önemli özelliği minaresindeki merdivenin Sâmerâ Ulucamii ve Kahire'de İbn Tolun Camii'nin minareleri gibi dıştan dolanmasıdır. Tarihî yapılar Dekken'deki Bâbürlü mimarisinin özelliklerini taşır. Mısır Valisi Hadım Süleyman Paşa'nın sahile bıraktığı iki top halen Cünâgerh'tedir. Eski şehir merkezi Uparkôt yüksek dağların eteklerinde metrük kalmıştır. Şehrin en ilginç yerlerinden biri, Sakarbağ adındaki su bendini de içine alan ve bugün millî park haline getirilmiş olarak Willingdon bahçesiyle Triveni denilen üç nehrin birleştiği yerdeki mesire alanıdır. Şehirdeki önemli yapılar içinde bir hastahane, bir müze ile çeşitli camiler yer almaktadır.

Cünâgerh ilinin toplam nüfusu 2.100.709, yalnız şehrininki ise 118.646 (1981) olup bunun % 20'si müslümandır. Ekonomik bakımdan Cünâgerh tarım ve hayvan ürünleri, kereste ve tuz ticaret merkezidir. Bölgede hayvan besiciliği yapılır; el sanatlarından dokumacılık ve altın işlemeciliği meşhurdur.

BİBLİYOGRAFYA :

Sâqi Must'ad Khan, *Maâşir-i 'Âlemgiri* (trc. Jadunath Sarkar), New Delhi 1986, s. 26; Bayur, *Hindistan Tarihi*, I, 208, 306, 328, 394-395, 406-407, 502; S. C. Mirsa, *The Rise of Muslim Power in Gujarat*, London 1963, tür.yer.; a.mlf., *Muslim Communities in Gujarat Preliminary Studies in Their History*, New Delhi 1985, s. 5; S. Lane-Poole, *The Mohammadan Dynasties*, Beyrut 1966, s. 313; P. Chandra Jain, *Socio-Economic Exploration of Mediaeval India*, Delhi 1976, s. 188; H. M. Eliot — J. Dowson, *History of India as Told by Its Own Historians*, Lahore 1979, I, 97-99; II, 35; IV, 180 vd.; V, 350, 405, 438, 459, 461; VI, 90; M. Athar Ali, *The Apparatus of Empire (1574-1658)*, Delhi 1985; *CHIn.*, V, 868, 870, 873, 878; Ahmad Aziz, "Dar'al Islam and the Muslim Kingdoms of Deccan and Gujarat", *Journal of World History*, VII, Boudry 1963, s. 787-793; *Muslim India*, III/31-32, New Delhi 1985, s. 297, 358; *TA*, XI, 271; XVIII, 105; J. S. Cotton, "Cünâgerh", *IA*, III, 229; T. W. Haig, "Sumenat", a.e., XI, 39; A. S. Bazmee Ansari, "Djunâgarh", *EI²* (İng.), II, 597-598; *EBr.*, XIII, 133.

RECEP USLU

CURCİS b. CİBRÂİL

(جرجيس بن جبرائيل)

(ö. 152/769)

Buhtîşû' hekim ailesinin tanınmış hekimlerinden biri (bk. BUHTİŞÛ').

CURDE

(bk. CERDE).

CÜREKÂNÎ

(bk. CÜZEKÂNÎ).

CÜZCÂN

(جوزجان)

Afganistan'da bir bölge.

Murgab ve Amuderya ırmakları arasında yer alan Cüzcân eski bir eyalet olup Belh'in batısında bugünkü Meymene, Endehuy, Şibergân ve Ser-i Pul şehirlerini içine alıyordu. Özellikle batıdaki sınırı pek belli değildi ve İran yüksek yaylası ile Mâverâünnehir arasında köprü görevi yapıyordu. İran yaylasına bitişik kuzey bozkırlarının eşiği sayılabilecek olan Cüzcân'ın yerli halkı sık sık göçebe kavimlerin saldırılarına mâruz kalmıştır. Mâverâünnehir ile İran yüksek yaylası arasındaki bu köprü, savaş zamanlarında daha işlek hale gelirdi.

Tohâristan'a bağlı olan Cüzcân Hz. Osman döneminde Vali Ahnef b. Kays'ın kumandanlarından Emîr Akra' b. Hâbis tarafından fethedildi (31-32/652-653). Ülkenin sınır yöreleri, Türkler'in saldırıları dışında, çeşitli mezhep mensupları arasındaki iç savaşlardan da büyük ölçüde etkilendi. Nitekim Türk hakanı 119'da (737) Esed b. Abdullah el-Kasrî tarafından Şübürkân'da mağlûp edildiği gibi 125'te (743) Emevîler'e karşı verilen bir mücadelede Ali evlâdından Yahyâ b. Zeyd öldürüldü ve türbesi uzun zaman ziyaretgâh oldu. Emevîler'den sonra Abbâsîler döneminde valiler, Cüzcân'da bugün Ser-i Pul adı verilen şehirle aynı olduğu anlaşılan Enbâr'da ikamet ediyorlardı. Abbâsî Halifesi Mehdi devrinde Yûsuf el-Berm adlı âsi bir Hâricî diğer bazı şehirler yanında Cüzcân'ı da zaptetti (160/777). Cüzcân IX-X. yüzyıllarda İran menşeli Ferîgünîler hânedanının hâkimiyeti altında idi.

Müellifi meçhul ünlü coğrafya kitabı *Hudûdü'l-âlem*, 372'de (982-83) Ferîgünîler'den Cüzcân Emîri Ebû'l-Hâris Muhammed b. Ahmed adına kaleme alınmıştır. Daha sonra Gazneli Mahmud Ferîgünîler'e son vererek bölgede hâkimiyet kurdu. İstahrî'ye göre eyaletin başşehri Enbâr, Makdisî ve Yâkût el-Hamevî'ye göre ise Yehûdiye (Meymene) idi.

Cüzcân daha sonra Cengiz Han ve Timur tarafından istilâ edildi, buna rağmen bölgenin birçok şehri ayakta kalabildi. Cüzcân Yeniçağ'da Özbekler'in eline geçti. Ancak bunlar da özellikle Türkmenler'in saldırılarına mâruz kaldılar. Nihayet Afgan Hükümdarı Dost Muhammed döneminde (1819-1863) Cüzcân'ın bütün şehirleri Afganistan Türkistanı'na ilhak edildi. Bunlar içinde sadece Meymene Hanlığı yarı bağımsızlığını bir süre daha koruyabili.

Cüzcân'dan yetişmiş meşhur kişiler arasında Ebû İshak el-Cüzcânî, Ebû Bekir el-Cüzcânî, Ebû Ali el-Cüzcânî, Ebû Süleyman el-Cüzcânî ve Minhâc-ı Sirâc el-Cüzcânî sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), s. 590-592, 611; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), IV, 309, 311-312; VI, 446, 454, 460, 516; VII, 120, 122-124, 126-127, 195, 230; İstahîrî, *Mesâlik* (de Goeje), s. 271; İbn Havkal, *Şüretü'l-arz*, s. 322 vd.; Makdisî, *Ahşenü't-tekâsım*, s. 297; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 149 vd.; Sem'ânî, *el-Ensâb*, III, 361-362; Müstevfî, *Nûzhetü'l-kulûb* (Strange), s. 155-156, 179; Kâtib Celebi, *Cihânnümâ*, s. 316; G. le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, Cambridge 1930, s. 423 vd.; Barthold, *Türkistan* (1990), s. 14, 83, 85, 209, 214, 242, 251, 267, 272-273, 281-285, 322, 361, 367; R. Hartmann, "Cüzcân", *IA*, III, 229-230; a.mlf., "Djuzjân", *EI²* (İng.), II, 608-609.

TAHSİN YAZICI

CÜZCÂNÎ, Ebû Ali

(أبو علي الجوزجاني)

Hasen b. Alî el-Cüzcânî
(ö. III/IX. yüzyıl)

İlk devir sûfilerinden.

Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Tasavvufî terbiyesini Hakîm et-Tirmizî ile Muhammed b. Fazl el-Belhî'nin yanında tamamladı. Ebû Bekir el-Verrâk'ın (ö. 280/893) arkadaşı ve Abdullah b. Muhammed er-Râzî'nin şeyhidir. Tabakat kitaplarında, fütüvvet ehlinen melâmî-meşrep bir sûfî olan Cüzcânî'nin tasavvufî hayat ve düşünce ile ilgili eserler yazdığı kaydedilmekteyse de bu eserlerinin isimlerinden bahsedilmemektedir.

Cüzcânî'ye göre ârif gönlüyle Allah'a, bedeniyile halka hizmet eden kişidir. Kerâmet konusunda yüzyıllardan beri tasavvufî çevrelerde söylenegelen, "Kerâmet sahibi olma, istikamet sahibi ol; çünkü nefsin kerâmet sahibi olmanı isterken rabbın istikamette olmanı istermektedir" (Kuşeyrî, s. 441) sözü ona aittir. Di-

nî hayatın selâmetini ilk nesil bilginlerine uymakta ve bid'atlardan sakınmakta gören Cüzcânî halka karşı iyi, nefse karşı kötü zan beslemenin gereğine işaret eden sûfilerden biridir. Allah'a giden yollar konusunda kendisine sorulan bir soruyu, "O'na giden yollar çoktur, fakat bunların en doğrusu ve şüpheden en uzak olanı davranış ve niyet olarak sünnete tâbi olmaktır" şeklinde cevaplaması ve, "Ona -Hz. Peygamber'e- uyarmanız hidayete erersiniz" (en-Nür 24/54) meâlindeki âyeti okuması onun sünnete bağlılığını göstermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, s. 46; Sülemî, *Tabakât*, s. 246; Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 350; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 432, 441, 523; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 272; Herevî, *Tabakât*, s. 328; Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, s. 562-563; İbnü'l-Mülakkin, *Tabakâtü'l-evliyâ*, s. 333; Câmî, *Nefehât*, s. 128; Şa'rânî, *et-Tabakât*, I, 90; Münâvî, *el-Kevâkib*, II, 29.

MUSTAFA KARA

CÜZCÂNÎ, Ebû Bekir

(أبو بكر الجوزجاني)

Ebû Bekr Ahmed b. İshâk
el-Cüzcânî el-Bağdâdî
(III/IX. yüzyıl)

Hanefî fakihî
ve Ehl-i sünnet kelâmcısı.

Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamakla birlikte nisbesi dikkate alınarak Cüzcân'da doğduğu söylenebilir. Hocalarından Ebû Süleyman el-Cüzcânî'nin (ö. 200/816), ömrünün son yıllarında Bağdat'ta bulunduğu sırada Cüzcânî'nin de oraya gidip yerleştiği ve bu sebeple Bağdâdî diye de anıldığı bilinmektedir. Cüzcânî ile birlikte Ebû Süleyman el-Cüzcânî'nin derslerine devam etmiş olan ve akranı olduğu anlaşılan, ancak daha sonra kendisinin de öğrencisi olan Ebû Nasr el-İyâzî 260 (874) yılından sonra öldüğüne göre Cüzcânî'nin III. (IX.) yüzyılın ikinci yarısında vefat ettiğini söylemek mümkündür.

Sâmânîler Hükümdarı Nasr b. Ahmed zamanında (864-892) Türkistan'da bir savaş esnasında şehid düşen ve *Mes'elletü's-şifât* adlı bir eserin müellifi olduğu bilinen Ebû Nasr el-İyâzî ile Ehl-i sünnet kelâm mektebinin kurucularından Ebû Mansûr el-Mâtürîdî Cüzcânî'nin en meşhur öğrencileridir. İslâmî ilimlerin birçoğunda üstün seviyeye yükseldiği kabul edilen Cüzcânî'nin daha çok fıkıh ve kelâm ilimlerinde vukuf sahibi oldu-

ğu nakledilir. Talebelerinin kelâm ilminde derinleşmesi de onun bu ilimdeki di-yaretini gösterir.

Kaynaklarda Cüzcânî'nin birçok eser yazdığı belirtilirse de sadece üç tanesinin adı zikredilir. 1. *el-Farq ve't-temyîz*. İlahî sıfatlara dair olup özellikle zâ-tî ve fiilî sıfatlar konusunu inceler. 2. *Kitâbü't-Tevhîd*. 3. *Kitâbü't-Tevbe*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdü), s. 259; Neseffî, *Tebşiratü'l-edille* (nşr. Claude Selâme), Dimaşk 1990, I, 356-357; Kureşî, *el-Cevâhîrü'l-muğiyye*, I, 144; İbn Ebû Şerîf, *el-Müsâmere bi-şerhi'l-Müsâyere*, İstanbul 1979, s. 86; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, I, 277-278; Zebîdî, *İthâfû's-sâde*, II, 5; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 14, 23; *Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 46; E. von Zambaur, *Mu'cemü'l-ensâb ve'l-üsretü'l-hakîme fi't-târîhi'l-İslâmî* (nşr. Hasan Ahmed Mahmûd), Kahire 1951, s. 306; Ebû'l-Hayr Muhammed Eyyûb Ali, *Akîdetü'l-İslâm ve'l-İmâm el-Mâtürîdî*, Dakka 1404/1983, s. 270-271.

METİN YURDAGÜR

CÜZCÂNÎ, Ebû İshak

(أبو إسحاق الجوزجاني)

Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya'kûb
b. İshâk es-Sa'dî el-Cüzcânî
(ö. 259/873)

Hadis hâfızı,
cerh ve ta'dîl âlimi.

Horasan bölgesindeki Cüzcân'da doğdu. Daha sonra Dimaşk'a giderek oraya yerleşti. İlim tahsili için Mekke, Basra, Remle, Mısır gibi yerleri dolaştı. Yezîd b. Hârûn, Ebû Âsım en-Nebîl, Haccâc b. Minhâl, Affân b. Müslim ve Ahmed b. Hanbel gibi âlimlerden hadis rivayet etti. En çok Ahmed b. Hanbel'den faydalandı ve onun bazı fikhî görüşlerini yazdı. Ahmed b. Hanbel de ona çok değer vermiş ve onunla mektuplaşmıştır. Cüzcânî daha sonra Dimaşk'a döndü, burada Dimaşk hatibi diye ün yaptı ve meşhur bir muhaddis oldu. Kendisinden Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, Ebû Zûr'a er-Râzî, İbn Huzeyme, Ebû Hâtim er-Râzî ve İbn Cerîr et-Taberî rivayette bulundular. Nesâî onun *sika** olduğunu, Dârekutnî de sika hadis hâfızları arasında yer aldığını söylemişlerdir. Zehebî onu Yahyâ b. Maîn ve Ebû Hâtim er-Râzî gibi katı tenkitçilerden saymıştır. Diğer taraftan İbn Hibbân, Hz. Ali aleyhtarı olduğu ileri sürülen güvenilir muhaddis ve tâbiî Harîz b. Osman'ın görüşlerini benimsediği için ona nisbetle kendisine Harîzî dendiğini, fakat mezhep propagan-